

Kant

➤ Os límites do coñecemento

Introdución histórica

Immanuel Kant, un dos filósofos máis influentes da historia, naceu no século XVIII, na época do **Iluminismo ou Ilustración**, un período de rápido cambio social, científico e filosófico. Este contexto histórico foi crucial para a formación das súas ideas sobre a realidade e o coñecemento.

O Iluminismo, marcado por un **rexentamento crecente da autoridade tradicional e un énfase na razón e na evidencia empírica**, inspirou a Kant. O Iluminismo estaba centrado na crenza de que os humanos poden **mellorar a sociedade a través da razón e do coñecemento**. Kant foi máis alá e afirmou que, para lograr isto, os individuos deben ser libres para exercer o seu propio xuízo. Isto levou ao seu concepto de **autonomía** e ao imperativo categórico, segundo o cal debemos actuar segundo regras que poderíamos querer que fosen universais.

Finalmente, é importante subliñar que a obra de Kant reflicte a tensión entre a tradición e a modernidade na sociedade prusiana do século XVIII. A súa filosofía busca un **equilibrio entre a autoridade da tradición e a liberdade** da razón individual, unha loita que segue sendo relevante hoxe en día.

Así, a cuestión da realidade e o coñecemento en Kant é o produto dunha época de cambios radicais na sociedade, na ciencia e na filosofía, un reflexo do esforzo do Iluminismo para comprender a natureza da realidade e o lugar do humano nela.

Respecto da rica tradición filosófica que Kant cristaliza no seu establecemento de límites á razón, podemos distinguir aos seguintes precedentes.

No período grego, **Platón e Aristóteles** estableceron as bases das ideas epistemolóxicas. Platón argumentou que o coñecemento verdadeiro se obtén a través das formas ideais, existentes nun reino intelixible, e que a percepción sensorial só nos dá sombras destas formas. Aristóteles, por outro lado, propuxo que o coñecemento provén da experiencia sensorial, pois as formas residen nas cousas individuais. Kant sintetiza estas visións ao argumentar que tanto a razón (Platón) como a experiencia sensorial (Aristóteles) son necesarias para o coñecemento.

Na era medieval, **Santo Tomé de Aquino e Duns Escoto** influenciaron a Kant na medida en que ambos exploraron a tensión entre a fe e a razón, unha tensión que Kant tamén traballou na súa filosofía. Tomé defendía que a razón pode conducir a algunhas verdades, pero a fe é necesaria para coñecer completamente a Deus. Escoto, pola súa parte, enfatizaba a vontade sobre a intelecto. Kant, na súa *Crítica da Razón Pura*, defende a idea de que só podemos coñecer fenómenos, non a "cousa en si", e que o ámbito do sobrenatural (por exemplo, Deus) está máis alá do alcance da razón humana.

Na era moderna destaca a influencia das dúas correntes dominantes en Europa, o **racionalismo** e o **empirismo**. O racionalismo, representado por filósofos como Descartes e Leibniz, sostén que o coñecemento verdadeiro provén da razón e do pensamento abstracto, independentemente da experiencia sensorial. Por outro lado, o empirismo, representado por filósofos como Hume e Locke, sostén que todo o coñecemento provén da experiencia sensorial. Ambas correntes dende o punto de vista do noso autor presentan serios problemas:

Problemas do Empirismo: Kant critica o empirismo porque este sostén que todo o coñecemento provén exclusivamente da experiencia. Porén, para Kant, isto leva a un **escepticismo radical**, xa que non podemos confiar completamente nos nosos sentidos. Ademais, hai certos conceptos, como o tempo e o espazo, que non poden ser directamente experimentados, pero que parecen ser necesarios para o noso entendemento do mundo. Como veremos, Kant resolve isto na súa Estética transcendental.

Problemas do Racionalismo: Kant tamén critica o racionalismo porque sostén que o coñecemento pode ser adquirido independentemente da experiencia. Segundo Kant, isto leva a un **dogmatismo innecesario**, xa que non podemos simplemente confiar na razón para proporcionarnos todo o coñecemento que precisamos.

Kant propón entón unha nova filosofía, a que chama "Idealismo Transcendental". Aquí, o coñecemento é o resultado da interacción entre a experiencia sensorial (empirismo) e as estruturas da nosa mente (racionalismo). Non obtemos coñecemento só da experiencia, nin só da razón. Máis ben, a nosa mente impón certas estruturas ao mundo (como o tempo e o espazo), e estas estruturas organizan a nosa experiencia de maneira que poidamos adquirir coñecemento. Así, Kant supera as limitacións tanto do empirismo como do racionalismo.

Os límites da razón

Kant formulou unha nova concepción dos límites e posibilidades do coñecemento humano, que representa unha das máis importantes contribucións á epistemoloxía. A súa obra central, a *Crítica da Razón Pura*, subdivídese en tres partes principais: a **Estética Transcendental**, a **Analítica Transcendental** e a **Dialéctica Transcendental**, cada unha das cales aborda aspectos fundamentais do seu sistema filosófico.

Estética

A "Estética Transcendental" é a primeira sección da "Crítica da Razón Pura" de Kant. A palabra "estética", derivada do grego "aisthesis", alude aquí ao coñecemento sensorial, a facultade da **sensibilidade**, non ao estudo da beleza. "Transcendental" refírese ao coñecemento sobre as condicións da posibilidade da experiencia e do coñecemento, o que fai que a experiencia sexa posible.

Na Estética Transcendental, Kant explora o papel das **formas a priori da sensibilidade**, o **espazo** e o **tempo**, na estruturación da nosa experiencia. Estas formas son, segundo Kant, as condicións necesarias que fan posible a experiencia empírica.

1. **Espazo:** Segundo Kant, o espazo non é unha entidade independente nin unha relación entre obxectos, senón unha forma a priori da **sensibilidade externa**. A priori significa aquí "**previo á experiencia**", é dicir, que o posuímos antes de que ocorra en nós ningunha experiencia do mundo e ´so temos experiencia na medida en que en canto suxeitos a priori posuímos o espazo. Así, o espazo é a **condición da posibilidade** de todas as experiencias externas. Todo o que percibimos externamente está necesariamente situado no espazo. O espazo é unha **intuición pura**, o que significa que o temos independentemente de calquera experiencia concreta. Aínda máis, para Kant, só hai un espazo, o que el chama un "todo único". As diferentes localizacións no espazo non son espazos distintos, senón partes do mesmo espazo único.
2. **Tempo:** Como o espazo, o tempo tamén é unha forma **a priori** da sensibilidade para Kant, pero da **sensibilidade interna**. O tempo é a **condición da posibilidade** de todas as experiencias internas, e polo tanto tamén de todas as experiencias externas, pois todo

o que percibimos está necesariamente situado no tempo. O tempo é tamén unha **intuición pura** e un "todo único". Todos os diferentes momentos no tempo son partes do mesmo tempo único.

Por tanto ambos son as formas puras a priori da sensibilidade: Kant sostén que o espazo e o tempo son "a priori" porque os temos independentemente da experiencia empírica. Son as condicións que fan posible a experiencia empírica, e non o resultado dela. Ao mesmo tempo, o espazo e o tempo son "formas da sensibilidade" porque son os modos nos que a nosa sensibilidade (a nosa capacidade de percibir) estrutura a información sensorial. Non son propiedades das cousas en si mesmas, senón formas nas que experimentamos as cousas.

A través da Estética Transcendental, Kant establece as condicións básicas da experiencia e do coñecemento. Ao facelo, proporciona a base para a súa posterior exploración das estruturas a priori do entendemento (na Analítica Transcendental) e as ideas da razón (na Dialéctica Transcendental). Ao mesmo tempo, a Estética Transcendental establece un importante precedente na filosofía da mente e na epistemoloxía, enfatizando o **papel activo que a mente desempeña na estruturación da experiencia**.

Os conceptos de **fenómeno** e **noumeno** están profundamente ligados a esta visión do espazo e do tempo. Os fenómenos, as cousas tal e como aparecen para nós, están sempre situados no espazo e no tempo. É desta maneira que a nosa mente organiza a información sensorial. En contraposición, os noumenos, as cousas tal e como son en si mesmas independentemente da nosa percepción, están fóra do alcance da nosa experiencia directa porque non están conformados polas formas a priori do espazo e o tempo. **Nunca experimentamos directamente os noumenos, porque a nosa experiencia está sempre mediada polo espazo e o tempo**. Por tanto, non podemos ter coñecemento seguro dos noumenos.

Analítica

A "Analítica Transcendental", a segunda parte da *Crítica da Razón Pura* de Kant, segue a "Estética Transcendental" e continúa coa investigación de Kant sobre as condicións que fan posible o coñecemento humano. Mentres que na "Estética Transcendental" Kant examina as formas a priori da sensibilidade (espazo e tempo), na "Analítica Transcendental" explora as **formas a priori do entendemento, que son as categorías** e os principios a priori.

Aquí Kant comeza coa noción de que a nosa mente non é unha pizarra en branco na que a experiencia simplemente imprime a súa marca (como pensaban os empiristas). En cambio, o entendemento contribúe activamente á formación da experiencia. Segundo Kant, **a mente humana está equipada con varias "categorías" a priori, que son conceptos fundamentais que nos permiten organizar as nosas intuicións sensíbles de maneira coherente**. Estas categorías inclúen conceptos como **substancia, causalidade e relación**, entre outros.

Non obstante, as categorías do entendemento non se poden aplicar directamente ás cousas en si mesmas (noumenos), senón que **só se poden aplicar ás cousas tal como aparecen para nós, os fenómenos, que era o resultado da Estética transcendental**. Para que isto sexa posible, as intuicións sensíbles deben ser procesadas a través dun proceso que Kant chama de **"síntese da aprehensión"**. A través desta síntese, a mente recolle e combina as varias sensacións que experimentamos en representacións coherentes de obxectos. Esta síntese é posible grazas ao marco das formas a priori da sensibilidade (espazo e tempo) e das categorías

do entendemento. Únese así a sensibilidade e o entendemento, na medida en que as intuicións daquela reciben os conceptos deste para producir o coñecemento.

Neste punto, Kant introduce a distinción entre **diferentes tipos de xuízos**. Hai xuízos "analíticos", que son aqueles que son verdadeiros por definición e non amplían o noso coñecemento, como "todos os solteiros son non casados". Por outro lado, os xuízos "sintéticos" son aqueles que amplían o noso coñecemento engadindo información nova. Estes últimos divídense en "a posteriori", baseados na experiencia, e "a priori", que son universais e necesarios, pero que tamén amplían o noso coñecemento. Un exemplo dun xuízo sintético a priori sería " $7 + 5 = 12$ ", porque non depende da experiencia para a súa verificación e amplía o noso coñecemento. Kant observa que **o coñecemento científico só se produce cando hai xuízos sintéticos a priori**, como ocorre na física newtoniana, de xeito que este tipo de xuízos se convirten na medida da ciencia. Así, a Crítica da razón pura vaise transformar nun proxecto que establece límites ao emprego da razón e, particularmente, nun intento de responder se o produto máis elevado desta, a metafísica, pode ter estatuto científico. A pregunta pois é: **son posibles os xuízos sintéticos a priori na metafísica?** Pois ben, polo visto ata aquí, debemos sinalar que os obxectos da metafísica non presentan intuicións sensibles, xa que elementos como Deus ou a alma non son perceptibles a través da sensibilidade. Deste xeito, á metafísica semella negárselle a entrada no canon da ciencia. Kant afondará nesta idea dentro da Dialéctica Transcendental.

Por último, para que a síntese da apreensión e a aplicación das categorías do entendemento sexan posibles, **debe existir unha unidade fundamental da consciencia**. En outras palabras, debe haber **un suxeito unificado** que estea a realizar estas operacións mentais. Sen este suxeito unificado, as diferentes impresións sensoriais e categorías do entendemento non poderían ser combinadas nunha **única experiencia coherente**. As experiencias serían un fluxo caótico de sensacións e pensamentos sen unificación.

Entón, para Kant, a unidade da consciencia é a **condición previa para a nosa capacidade de ter experiencias coherentes e de aplicar as categorías do entendemento ao mundo**. Esta é unha parte fundamental da súa teoría do coñecemento e da súa resposta ás debilidades tanto do empirismo como do racionalismo.

A "Analítica Transcendental" é, entón, a exploración de Kant das condicións a priori do entendemento que, xunto coas formas a priori da sensibilidade, fan posible a experiencia. Ao mesmo tempo, estas condicións establecen os límites do que podemos coñecer. Podemos coñecer só os fenómenos, non os noumenos, porque o noso coñecemento está sempre mediado. Segundo Kant, **tanto a sensibilidade como o entendemento desempeñan un papel activo na formación do coñecemento**. As intuicións sensibles proporcionan o material bruto da experiencia, pero para que estas intuicións sexan coherentes e posibiliten o coñecemento, deben ser organizadas polo entendemento mediante as categorías a priori.

Isto permite a Kant **superar a dicotomía entre racionalismo e empirismo**. Non somos meros espectadores pasivos do mundo, como sosteñen os empiristas, nin temos acceso directo á realidade a través da razón, como sosteñen os racionalistas. En cambio, a nosa mente participa activamente na construción do mundo tal como o coñecemos.

Así, a "Estética Transcendental" e a "Analítica Transcendental" non só proporcionan unha teoría de como é posible o coñecemento, senón tamén establecen os límites do coñecemento. Nós só podemos coñecer as cousas tal como aparecen para nós (fenómenos), non como son en si mesmas (noumenos).

Dialéctica

Na "Dialéctica Transcendental", Kant explorou **a natureza e os límites da razón pura**, pondo en dúbida as afirmacións da metafísica tradicional. A sección da "Dialéctica" divídese en dúas partes principais: a "**Lóxica Transcendental da Ilusión**" e a división dos "**conceptos de razón pura**" en **paralogismos, antinomias e a Idea de Deus**.

A "Lóxica Transcendental da Ilusión" trata de como **a razón nos leva a crer que podemos obter coñecementos a priori sobre a realidade última das cousas (noumenos)**. Kant sostén que **a razón sempre busca a completude, tendendo a estender a súa influencia máis alá do campo da experiencia posible**. Isto leva a **erro**, xa que se infiren conclusións incorrectas cando a razón se utiliza de maneira especulativa, en lugar de estar limitada polo seu uso correcto, guiada pola experiencia. A continuación veremos os erros que a razón cometeu e nos que parece destinada a persistir sen unha axeitada delimitación.

O primeiro dos conceptos da razón pura son os "**Paraloxismos**", que son erros de razoamento na Psicoloxía Racional (que estuda a alma). Kant centra a súa análise na idea de "alma" e argumenta que todos os intentos por probar a existencia da alma en base á razón pura conducen a paraloxismos. Por exemplo, Kant rexeita a afirmación de que a alma é substancia, xa que a noción de substancia só pode ser aplicada a fenómenos e non a noumenos.

As "**Antinomias**" son contradicións que resultan cando a razón se estende máis alá da experiencia (e explora a idea de Mundo). Kant identifica catro antinomias, cada unha con unha tese e unha antítese que parecen igualmente lóxicas e persuasivas, pero que se contradicen entre si. A primeira antinomia, por exemplo, trata da cuestión de se o mundo ten un comezo no tempo ou se existiu sempre. A tese sostén que o mundo debe ter un comezo, mentres que a antítese argumenta que o mundo é eterno. Kant sostén que ambas son incorrectas, xa que a pregunta está máis alá do alcance da experiencia humana.

Finalmente, Kant analiza a "**Idea de Deus**", considerada a máis elevada das ideas da razón pura. Para Kant, Deus é a idea suprema da unidade e da completude. Non podemos ter un coñecemento directo de Deus, xa que isto excedería os límites da experiencia humana, pero a idea de Deus proporciona un principio regulador para a razón, axudándonos a aspirar a un coñecemento máis coherente e completo.

Na "Dialéctica Transcendental", Kant desenmascara a ilusión de que podemos coñecer a realidade última das cousas (noumenos) a través da razón pura. Ao mesmo tempo, sostén que a razón ten un papel importante como principio regulador do noso pensamento e coñecemento. Desta maneira, a "Dialéctica" reafirma a visión crítica de Kant sobre os límites do coñecemento humano, ao mesmo tempo que destaca o papel esencial da razón na nosa busca de entendemento.

Respecto ás Antinomias, son particularmente importantes porque exemplifican como a razón pura pode producir afirmacións tanto afirmativas como negativas, ambas lóxicas e aparentemente correctas, sobre temas que exceden o límite da experiencia humana. Por exemplo, a segunda antinomia trata a cuestión de se todo está composto por partes simples ou non. A tese argumenta que todo debe ser composto por partes simples, mentres que a antítese sostén que nada é simple. Ambos argumentos parecen lóxicos, pero son mutuamente exclusivos.

Para Kant, estas contradicións non son o resultado dunha falla na lóxica ou na razón, senón que son o resultado de **tentar usar a razón pura para coñecer cousas que están máis alá do alcance da experiencia humana**. A solución a estas antinomias, sostén Kant, non é rexeitar unha ou outra, senón recoñecer que ambas son o resultado dun uso incorrecto da razón.

Con respecto á "Idea de Deus", Kant afirma que, aínda que non podemos coñecer a Deus directamente a través da razón pura, a idea de Deus proporciona un principio regulador importante para a razón. A idea de Deus representa a máxima unidade e totalidade, e serve como un ideal regulador que guía o noso uso da razón. Ademais, a idea de Deus permite que a razón aspire a unha coherencia e completude máximas, aínda que tal coherencia e completude non poidan ser finalmente alcanzadas.

Desta maneira, a "Dialéctica Transcendental" representa unha **crítica exhaustiva do uso da razón pura na metafísica tradicional**. Kant sostén que, aínda que a razón ten un papel crucial na nosa busca de coñecemento, tamén ten os seus límites. Debemos recoñecer estes límites para evitar caer en ilusións e contradicións.

En resumo, a "Dialéctica Transcendental" de Kant representa un paso importante na súa tentativa de establecer unha nova base para a filosofía, unha que recoñeza tanto a importancia como os límites da razón na busca do coñecemento humano. A análise de Kant sobre os paralogismos, antinomias e a idea de Deus serve como unha crítica poderosa da metafísica tradicional e sinala a necesidade de unha nova abordaxe que recoñeza os límites da razón pura.

Repercusións

Despois de Kant, a súa análise da razón e o seu enfoque no coñecemento tiveron un impacto profundo en autores posteriores. A súa influencia estendeuse por varias correntes filosóficas, incluíndo o idealismo alemán, o existencialismo, o positivismo lóxico e a filosofía analítica.

No **Idealismo Alemán** (Fichte, Schelling, Hegel), a análise de Kant sobre a estrutura a priori da mente foi desenvolvida de maneiras novas e complexas. Estes filósofos expandiron a idea de Kant de que **a realidade é en gran medida unha construción da mente**.

No **positivismo lóxico e no empirismo lóxico** (como o Círculo de Viena), a separación de Kant entre o "fenomenal" (o que podemos experimentar) e o "noumenal" (o mundo como realmente é) influíu nas súas ideas sobre a **demarcación entre ciencia e metafísica**. Estes filósofos viron a ciencia, con súas verificacións empíricas, como a única fonte válida de coñecemento, unha idea que temáticamente recorda a crítica kantiana á metafísica pura.

Na **filosofía analítica** (como a obra de Russell e Wittgenstein), o enfoque de Kant na lóxica e na estrutura do pensamento tivo unha gran influencia. Russell, en particular, tentou desenvolver unha "**lóxica formal**" que podería describir completamente a estrutura do pensamento, similar ás categorías a priori de Kant.

Finalmente, no **existencialismo** (como en Kierkegaard, Nietzsche, Heidegger, Sartre), o enfoque de Kant no **suxeito e a súa liberdade** tamén foi influente. Mentras que Kant vía a liberdade como unha característica necesaria da moralidade, estes filósofos centráronse máis no individuo e na súa liberdade no mundo, ás veces en confrontación con as estruturas e normas sociais.

En resumo, a análise kantiana da razón e o seu enfoque no coñecemento seguiron a ter unha profunda influencia na filosofía, mesmo moito despois da súa morte. O seu traballo segue sendo unha pedra angular na filosofía occidental.